

Symposium over de Crisis, de werkloosheid en de rol van de kerken

Lezing Hub Crijns, theoloog en directeur DISK

Crisis, werkloosheid en de rol van kerken

Inleiding van drs. Hub J.G.M. Crijns, directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK), zoals gehouden tijdens het Symposium over crisis, werkloosheid en de rol van de kerken, georganiseerd door de Raad van Kerken Oude IJsselstreek op maandagavond 5 oktober 2009 in de Drufabriek te Ulft

Ik heb de volgende onderdelen in mijn inleiding:

1. De economische orde, deelsystemen, actoren.
2. Wat is het debat richting oplossingen?¹
3. Het hart van de diaconie.
4. Welke kerk ben je en wat is je kracht?
5. Jezelf laten kennen en mensen in nood vinden.
6. Wat kunnen kerken doen?

1. De economische orde, deelsystemen, actoren

De economische orde met de diverse deelsystemen is met een eenvoudige kaart weer te geven². Bij het tekenen van de kaart is gebruik gemaakt van een onderscheid tussen 'formeel' en 'informeel'. De formele economie is de economie van wetten, procedures, regels, contracten, afspraken. De informele economie is die van handjeklap, vrijwilligerswerk, mantelzorg, opvoedwerk, weinig of geen regels, geen papieren. Een tweede onderscheid betreft 'betaald' en 'onbetaald'. De betaalde economie is die van het betaalde werk op de vrije (arbeids)markt, loon in ruil voor arbeid. De economie van de herverdeling is ook die van arbeid in ruil voor inkomen, maar dan in de collectieve sector (denk aan de uitkeringensector). De bron van deze economie is eerst verkregen via belastingheffing en die bron wordt vervolgens herverdeeld. De onbetaalde economie is die van gratis werken zonder betaling of inkomen, opvoedwerk, mantelzorg, vrijwilligerswerk.

Met behulp van deze twee onderscheidingen ontstaat een sociaal-economische kaart met vier vakken. Iedereen neemt op één of andere wijze deel aan één van de vier soorten economieën, tegelijkertijd en/of in chronologische volgorde.

¹ Voor onderdeel 2 ben ik veel dank verschuldigd aan mijn college dr. Trinus Hoekstra. De inhoud van deze lezing komt uitgebreid terug in het themanummer 'Handreiking kerken en de (krediet)crisis' van *Ondersteboven*, dat in juli verschenen is 22(2009)3, en wegens succes inmiddels al uitverkocht is. Het nummer is te downloaden op de site van landelijk bureau DISK: www.disk-arbeidspastoraat.nl.

² Wie hierover meer wil lezen verwijst ik naar het artikel van Hub Crijns en Lodewijk de Waal, 'Wie doet wat in de verzorgingsstaat?', in: *Ondersteboven*, uitgave landelijk bureau DISK, 's-Hertogenbosch, 21(2007)4, december, pag. 15-20.

	Soort economie	Soort economie
Betaald én formeel	Economie van de ruil (markteconomie)	Economie van de herverdeling
Onbetaald én informeel	Economie van de gift (opvoedwerk, mantelzorg)	Grijze informele economie Zwart en crimineel

Nota bene: Om deze vier soorten van economie heeft zich nog een vijfde soort gevormd: de economie van de beurs. Die bestaat uit geld, dat zich geeft los gemaakt van mensen, land, goederen, van de vier deelsystemen en uit is op meer geld worden.

Sociaal-economische kaart

De samenleving zoals wij die kennen, ook wel verzorgingsstaat genoemd, is in meer dan honderd jaar opgebouwd door de inspanningen van individuen, die participeren in maatschappelijke organisaties, en door de emancipatiebewegingen van arbeiders, mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, om bescherming te vinden tegen de risico's van ziekte, werkloosheid, verlies van partner (door echtscheiding of overlijden) en ouderdom. De belangrijkste terreinen waarop zij zich op richten zijn werk, inkomen, onderwijs, wonen, zorg en welzijn, veiligheid en infrastructuur.

Globaal valt te zeggen, dat de rijksoverheid in het sociaal-economische beleid van de recente 20 jaar de formele ruileconomie heeft willen bevorderen, de formele herverdelingseconomie heeft willen terugdringen, de informele gifteconomie te weinig heeft gewaardeerd en de informele criminele economie heeft willen bestrijden. De op 1 januari 2007 in werking getreden Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning bevat in de hernieuwde opvatting over verantwoordelijkheid een herwaardering van zowel de herverdelingseconomie (door de lokale overheid meer verantwoordelijkheid te geven) als de informele gifteconomie (door vrijwilligerswerk, opvoedwerk en mantelzorg meer te benoemen) als de markteconomie (door bedrijven een rol toe te kennen bij de uitvoering van bepaalde taken, onder het motto dat bedrijven efficiënter en goedkoper zijn).

Bij het spreken over de kredietcrisis en diaconale solidariteit is het handig om deze sociaal-economische kaart in het hoofd te houden

Actoren in de verzorgingsstaat

In de verzorgingsstaat is er altijd een mix geweest van actoren of handelingsbevoegden voor sociaal-economisch handelen:

- individuele burger in verschillende hoedanigheden (bijv. kostwinner, echtgenoot, werknemer, ouder, familielid, vrijwilliger);
- burgers die zich verenigd hebben in maatschappelijke verbanden (bijv. vakbonden, politieke partijen, belangenorganisaties, kerken, besturen op het gebied van zorg, wonen, onderwijs en welzijn);
- bedrijven en ondernemingen in verschillende groottes;
- overheid (lokaal, provinciaal, landelijk, Europees).

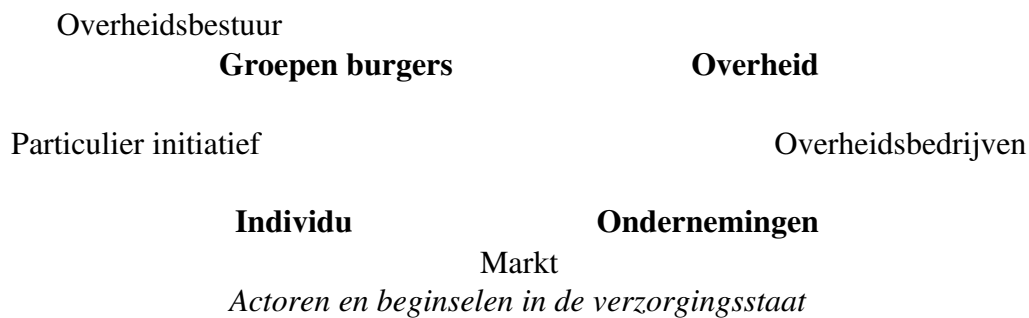
Het barst in de verzorgingsstaat van regels, afspraken, rechten en plichten, die het maatschappelijk verkeer tussen deze actoren regelen en sturen. Samen ontstaan zo systemen of stelsels van sociaal-economisch handelen.

Beginselen van sociaal-economisch handelen

De vier actoren in de verzorgingsstaat zijn in het algemeen actief op grond van drie beginselen van sociaal-economisch handelen: het particulier initiatief (individu en groepen

burgers), het marktbeginsel (bedrijven en ondernemingen) en het beginsel van overheidsbestuur (overheden).

De actoren, de beginselen en hun onderlinge relaties laten zich een vierhoek te tekenen.

Burgers kunnen met de overheid zaken doen, waardoor er particulier initiatief bestaat met overheidssubsidie (bijv. in de sfeer van onderwijs, zorg en welzijn). De overheid kan met ondernemingen zaken doen, waardoor er overheidsbedrijven bestaan (vooral in de sfeer van de nutsvoorzieningen, maar ook in de zorg). Burgers kunnen met onderneming zaken doen, waardoor er privé-ondernemingen of kleine zelfstandigen ontstaan. En er zijn voorbeelden te noemen, waarin alle vier de actoren samenwerken (mengvorm van particulier initiatief, onderneming en overheidsbestuur (bijv. onderlinge verzekeringsbedrijf, coöperatief bedrijf of waterschap). De coöperatie kan vernieuwd een waardevolle vorm zijn.

Verschuivingen in relaties

In de loop van de 20ste eeuw hebben zich verschuivingen voorgedaan in de onderlinge relaties tussen sociaal-economische actoren en beginselen. In de periode van 1900 tot 1940 lag het accent sterk op het particulier initiatief; de markt en de overheid werden klein gehouden. Na de Tweede Wereldoorlog is er in de periode van wederopbouw een heel sterke, centrale rol aan de overheid gegeven. Vanaf de periode 1950 tot 1980 is sprake van een verschuiving ten gunste van de overheid en de markt en ten nadele van het particulier initiatief. In de periode na 1980 tot heden is er weer een verschuiving merkbaar ten gunste van eerst de markt en vanaf het begin van de 21ste eeuw het particulier initiatief.

De verschuivingen zijn ook aan te geven in bepaalde typering. Tot aan 1980 werd er gestreefd naar een *solidaire samenleving*, waarin het beschermen tegen risico's van ziekte, werkloosheid, ouderdom en verlies van partner voorop stond. Deze solidariteitssamenleving wilde elk mens tot zijn recht laten komen, kende veel rechten toe en deelde dus veel rechten uit. Er kwam ook kritiek: de systemen hielden mensen gevangen, het werd allemaal te duur, de systemen werden allemaal anoniem en er werd volop oneigenlijk gebruik en misbruik van gemaakt.

Na 1980 (denk aan het akkoord van Wassenaar) wordt gestreefd naar een *participatieve samenleving*, waarin mensen door participatie aan betaald werk beschermd zijn tegen risico's van ziekte, werkloosheid, ouderdom en verlies van partner. Ook deze samenleving wil elk mens tot zijn recht laten komen, kent veel rechten toe, deelt veel rechten uit, maar herinnert mensen ook aan hun plichten. Omdat elk mens in beeld is, is er meer oog voor de dilemma's van de gender rolverdeling. De eigen verantwoordelijkheid en plicht tot participatie komt voorop te staan. Wie rechten wil, moet ook plichten vervullen. Vandaar de herwaardering van particulier initiatief en gedecentraliseerd uitgevoerd overheidsbeleid.

Ook dit is belangrijk om in je achterhoofd te houden: wat voor soort partner ben je als parochie, groep van gelovigen, Parochiële Caritas Instelling en wat is je feitelijke kracht van handelen?

2. Wat is het debat richting oplossingen?

Vanaf het begin van de kredietcrisis is er veel over gezegd en geschreven. Over de oorzaken ga ik het hier niet hebben. Ze zijn kort aan te wijzen in de spaar- en hypotheekwereld van Amerika; de schuldenlast van Verenigde Staten (onder andere door de oorlogen in Azië; de financiële op-termijn producten van beurzen; de overwaarde van deze producten versus feitelijke waarde; en de hebberigheid van mensen, instellingen, banken om met een dubbeltje een miljoen te verdienen. Je hoefde geen voorspeller van formaat te zijn om de zwakke plekken van dit alles aan te wijzen. Over de oplossingen is ook heel veel geschreven. Die veelheid in het debat brengen we hier onder ook tot vijf hoofdlijnen terug.³

1. Herstel van de hypotheekmarkt in de Verenigde Staten

In eerste instantie is er veel gedebatteerd over de Amerikaanse ‘subprime-hypotheek’ als de oorzaak van de kredietcrisis. Het probleem ligt volgens deze stemmen in hoog rendement belovende financiële producten die via ondoorzichtige financiële constructies gebaseerd zijn op deze hypotheek en hun verzekeringen. Die visie is gekoppeld aan de overtuiging dat door middel van deze producten op de geldbeurs op onverantwoorde wijze ruimte is gegeven aan het najagen van financieel rendement op de korte termijn. De gokkers onder ons hebben teveel ruimte gekregen. De mening is dat de overheid moet ingrijpen, de boel moet corrigeren en op orde brengen, eventueel de schulden straffen, en door middel van meer regelgeving en strenger toezicht de ondoorzichtigheid van dit soort producten moet bestrijden.

2. Herstel van de vrije markteconomie

Anderen daarentegen pleiten voor ‘echte marktvrijheid’. Dit zijn de voorstanders van het Angelsaksische model, dat bijvoorbeeld in de Verenigde Staten en in de wereldeconomie dominant is en waarin het realiseren van aandeelhouderswaarde op de korte termijn centraal staat, met zo weinig invloed door anderen, zoals overheden. Door allerlei oorzaken is het systeem gekraakt en moesten miljarden worden afgeschreven. Geen probleem zeggen de Angelsaksische economen: een gezonde crisis. Het kaf wordt van het koren gescheiden, we leren van de fouten, de gezonde bedrijven blijven over en we kunnen daarna het systeem weer op gang brengen.

3. Herstel van de sociale markteconomie

Dit zijn de economen van het zogenoemde Rijnlandse model of Rijnlandmodel. Door middel van een kleine maar sterke overheid en een sterk ontwikkeld maatschappelijk middenveld worden de scherpe kanten van het kapitalisme weg gevijld, maar blijft de ondernemende kracht ervan behouden. Vooral de Europese overheden hebben gemikt op een herstel van deze sociale markteconomie. Hou het bank- en verzekeringssysteem op gang, sluit de fouten uit, reguleer de inkomens en bonussen, repareer de gaten die in de economie vallen, repareer de banenmachine, hou de sociale vangsystemen voor de mensen overeind. De dominante toon in het debat is meer regelgeving, beter toezicht en meer maatschappelijk verantwoord ondernemen door financiële instellingen en ondernemingen zelf.

4. Op zoek naar een duurzame en solidaire economie

³ Zie ook Dr. Trinus Hoekstra, ‘Wat is het debat?’, in het themanummer ‘Handreiking kerken en de (krediet)crisis’ van *Ondersteboven*, dat in juli verschenen is als 22(2009)3. Het nummer is thans uitverkocht en als pdf-file te downloaden van www.disk-arbeidspastoraat.nl

Er is ook een nieuw soort debat gaande: het pleidooi voor de soliditeit of degelijkheid en betrouwbaarheid van de economie. In deze economie is meer voorzorg ingebouwd en meer zorg onderweg, terwijl nazorg bij echte fouten of rampen ingesloten is. Het Platform Duurzame en Solidaire Economie, dat begin 2009 in het nieuws was met de zogenaamde *Verklaring van Tilburg*⁴, bepleit deze economische orde waarin sociale en ecologische waarden van meet aan een meer richtinggevende rol spelen. Vanuit dit Platform wordt ook met belangstelling gekeken naar de ontwikkeling van alternatieve geldsystemen en initiatieven die gemeenschappelijk gebruik willen maken van rentevrij kapitaal. Er lijkt dus een beweging gaande in de richting van meer duurzaamheid, van meer oog voor mens en natuur, voor sociale en ecologische waarden. In het bedrijfsleven treffen we het fenomeen aan van maatschappelijk verantwoord ondernemen, waarbij ondernemingen de balans zoeken in het omgaan met economische, sociale en ecologische waarden. Deze beweging naar duurzaamheid lijkt de toekomst te hebben! Hoe radicaal duurzaam deze beweging zal worden is de vraag.

5. Ethische bezinning en debat over de waarden van economie

Vooralsin binnen kerken is veel werk gemaakt van het debat over waarden in de economie. Daarbij zijn de verschillende kerkelijke tradities rond geld en economie, sociaal denken en ethische verantwoord handelen aangesproken. De diverse bijdragen leveren veel gespreksstof op. Ik wijs bijvoorbeeld op de Vastenbrief 2009 van de Nederlandse Bisschoppenconferentie, die gaat over vertrouwen en solidariteit in een tijd van crisis. U kunt er zeker gebruik van maken in uw parochie of kerk.⁵ Of op de encycliek van Paus Benedictus XVI *Caritas in veritate*, die begin juli 2009 is verschenen.⁶ Ook deze pauselijke brief – meer een boekwerk – is de moeite van het lezen en gebruiken waard.

Op verschillende plekken hebben kerken debatten georganiseerd over de kredietcrisis. Deze initiatieven kunnen soms helpen om het gesprek over de kredietcrisis in een lokale samenleving op gang te brengen. Het debat in onze samenleving over de kredietcrisis is een voortgaand proces waarin zeker niet door kerken het laatste woord gesproken hoeft te worden. Bij de organisatie van zo'n debat is het echter goed dat kerken laten blijken wat hun zorgen zijn. Zorgen over mensen die hun werk (dreigen te) verliezen. Zorgen over de scheve verdeling van welvaart over onze planeet en zorgen over de verdere aantasting van het ecosysteem. Kerken herbergen mensen met verschillende belangen in hun gemeenschap. Het is hun als het ware op het lijf geschreven om duurzaamheid ter sprake te brengen als een spanningsveld van verschillende dimensies. Een spanningsveld waarin we allemaal staan en onze keuzes maken. Via werk en consumptie zijn we allemaal verbonden met dit economische systeem. Een (indirecte) rol als aandeelhouder hebben we vaak via onze deelname aan pensioenfondsen en verzekeringen. Kerken hebben ook zelf vaak de beschikking over financiële middelen. Het debat in kerken over dit onderwerp gaat daarmee ook over onszelf. Ik verwijs hiervoor terug naar mijn eerste punt: de economische orde en de verschillende deelsystemen, dat je ook kan invullen vanuit het gezichtspunt van de eigen parochie of kerk.

⁴ Het Platform Duurzame en Solidaire Economie is te vinden op www.economischegroei.net. De *Verklaring van Tilburg* is te downloaden op http://www.economischegroei.net/index.php?topic=logotest&style_id=0

⁵ U treft een aantal bijdragen aan op de site www.arbeidspastoraat.nl onder 'projecten' en vervolgens naar 'Economische crisis en de kerken'.

⁶ Paus Benedictus XVI encycliek *Caritas in veritate*, gepubliceerd op 9 juli 2009. De Engelse en Duitse teksten zijn te vinden de site van de R-K Kerk in Nederland: www.katholiek nederland.nl. De Nederlandse vertaling (*Naastenliefde in waarheid*) is te vinden op www.rkkerk.nl en is als boekje te bestellen: bestel@rkk.nl (kosten euro 4 exclusief portokosten). De kerkelijke documenten zijn ook te vinden op www.rkdocumenten.nl.

3. Het hart van de diaconie

Het hart van diaconie wordt gevormd door het duo *barmhartigheid en gerechtigheid* met als tweede duo kernwoorden *wederkerigheid en verzoening*. Diaconie is het geven en ontvangen van de bijbelse barmhartigheid en gerechtigheid in wederkerigheid en verzoening. Deze woorden zijn geleefd geloof, niet alleen brood en wijn, maar verwijzend naar Gods Koninkrijk.

Barmhartigheid heeft in navolging van Mat. 25:31-46 veel navolging gekregen in de Werken van Barmhartigheid: het zorgen voor hongerigen, dorstigen, vreemdelingen, naakten, zieken, gevangenen, doden en nabestaanden. In deze tijd zouden we vrede bewerkstellingen en zorg om het milieu kunnen toevoegen. Het gaat om mensen die nood hebben aan eerste levensbehoeften. Barmhartigheid is de wederzijdse daad tot hulp, die gerechtigheid oproept en bevordert.

Gerechtigheid wil ervoor zorgen dat er vanuit Gods voorkeur voor mensen in een kwetsbare positie een samenleving ontstaat, waarin ieder volop kan meedoen en tot recht kan komen. Gerechtigheid is het zoeken naar manieren, waarop dit voor allen en door allen gerealiseerd kan worden.

Wederkerigheid verwijst naar het Verbond dat God met mens en schepping gesloten heeft, en zoals dat in Jezus Christus vernieuwd is. Het dubbelgebod: heb God lief en de medemens als uzelf (vergelijk bij de evangelist Mc.12:29-31 is de grondwet hiervan. In dit verbond zijn mensen bondgenoten van elkaar, maatjes in geloof en daad.

Verzoening staat in het hart van diaconie. In onze barmhartigheid zullen we immers onvermijdelijk tekort schieten, in onze strijd tegen onrecht bijna onvermijdelijk ook gewelddadig worden. Juist dan kunnen we in en door God verzoening vinden, bij en door Hem die groter is dan ons hart. Het werken aan verzoening tussen mensen is van meet af aan door christenen verstaan als een kernopdracht: voor Christus bestaat er immers geen man of vrouw, geen slaaf of vrije, geen Jood of Griek. In het geloof worden alle mensen gelijk. De liefde tot de naasten is verankerd in de liefde tot God. De diaconie is een wezenskenmerk van de Kerk, samen met de bediening van de sacramenten en de verkondiging van het woord.⁷

Diaconaal handelen

In het Handboek Diaconiewetenschap *Barmhartigheid en gerechtigheid* wordt na een boeklange zoektocht de volgende omschrijving van diaconie gegeven:

Onder diaconaat/diaconie verstaan we het handelen vanuit **en door** kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van **lijden** en ~~social~~ maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen **in kerk en samenleving**.⁸

In deze omschrijving staat handelen voorop en de concrete uitwerking van het diaconale handelen kan ook omschreven worden als: *de christelijke dienst van zorg, presentie, solidariteit en verzet ten behoeve van mensen in nood*. Deze dienst heeft als doel dat noodlijdenden daadwerkelijk hulp in hun nood ervaren. Zorg, solidariteit, verzet en presentie zijn er wezenlijke aspecten van.

- Met 'zorg' wordt bedoeld: de acute en blijvende hulpverlening aan mensen in nood.

⁷ Lees verder in de encycieliek van Paus Benedictus XVI *Deus caritas est*, nummer 25.

⁸ Hub Crijns, W. Elhorst, Pl. Robbers-van Berkel, L. Miedema, H. Noordegraaf, E. van der Panne en S. Stoppels, e.a., *Barmhartigheid en Gerechtigheid. handboek diaconiewetenschap*, Kok Kampen en DISK Amsterdam, 2004-1, pag. 392.

- 'Solidariteit' houdt in: hun kant kiezen en naast hen blijven staan.
- 'Verzet' staat voor: weerstand bieden tegen elke vorm van onrecht en zich inzetten voor zodanige verandering van situaties en structuren dat mensen tot hun recht kunnen komen⁹.
- 'Presentie' of aanwezig zijn in de nood en het lijden van mensen is een diaconale kwaliteit, evenals het bidden in deze situaties. Lijden kan zo groot of zo onoplosbaar zijn, dat er met zorg, solidariteit en verzet weinig eer te behalen is. Aanwezig zijn om niet in het geloof is dan een haalbare diaconale manier van handelen¹⁰.

4. Welke kerk ben je en wat is je kracht?

De gevolgen van de kredietcrisis zullen volgens vele voorspellers diep ingrijpen in onze samenleving. Ze zijn merkbaar op macroterrein (de wereld, Europa, Nederland), mesogebied (bedrijfssectoren, regio's) en in de microwereld (bedrijf, dorp, huis). De verwachting is dat de grootste invloeden merkbaar zullen zijn op de financiële markten, de arbeidsmarkt en werkgelegenheid, rond armoede en sociale uitsluiting en op psychisch terrein: verlies van vertrouwen, stress, spanning, onzekerheid, angst. Bij zulke grote veranderingen is het nuttig dat kerken zich afvragen wat voor soort gemeente of parochie ze zijn, als ze zich de vraag stellen wat ze als kerk kunnen doen.

Een belangrijke bron voor studie, bezinning, gesprek en doen vormt het in 2006 uitgegeven Handboek Arbeid en Kerk *Arbeid, zin en geloof*.¹¹ De auteurs verkennen alle aspecten van arbeid vanuit maatschappij, bijbel, geloof en kerkelijke traditie en bieden daarbij puttend uit de rijke ervaring van het arbeidspastoraat ruim veertig activiteiten, werkvormen en projecten, die vanuit de gemeente of parochie gedaan kunnen worden. Er wordt in de beschrijving een onderscheid gemaakt tussen pastoraat, diaconie en diaconaat, liturgie en eredienst en catechese en toerusting.

In het Handboek Arbeid en Kerk *Arbeid, zin en geloof* is een werkvorm ontwikkeld om na te gaan wat de kracht van de eigen gemeente of parochie is: *Langs de diaconale meetlat* (Kok en DISK, 2006, pag. 224). Door het stellen van een serie vragen kan worden gekeken hoe het met diaconie, diaconaat in de parochie of gemeente is gesteld. Deze vragen kunnen in zekere zin dienen als een meetlat voor de diaconale praktijk. De meetlat is goed toe te passen bij diaconale noden rond betaalde arbeid, onbetaalde arbeid (onderverdeeld in huishoudelijke en informele zorgarbeid en vrijwilligerswerk) en vrije tijd.

Ook op een andere manier kan nagegaan worden wat de kracht van de gemeente of parochie is als het gaat om de gevolgen van de economische crisis. In het onderstaande is een lijst van 10 krachtpunten bij elkaar gezet.

Wat hebben parochies te bieden:

1. De geloofsgemeenschap vormt een groep waar je bij kan horen: iedereen is welkom, iedereen telt mee. Gastvrijheid is een belangrijk thema.

⁹ Vergelijk: *Wanneer hebben wij U gezien? Op zoek naar de schatten van de kerk, Beleidsnota over de diaconie in het bisdom Rotterdam*, Bisdom Rotterdam, 2000, p. 13.

¹⁰ Bron: Andries Baart over diaconaal handelen vanuit de presentie theorie; H. Crijns, W. Elhorst, P. Robbers-van Berkel, L. Miedema, H. Noordegraaf, E. van der Panne, S. Stoppels en H. van Well, *Barmhartigheid en Gerechtigheid, Handboek diaconiewetenschap*, Uitgeverij Kok, i.s.m. de Stichting DISK 2004, p. 282-293.

¹¹ H. Crijns, T. Hoekstra, J. Jonkers, J. Schouten, *Handboek Arbeid en Kerk Arbeid, zin en geloof*, Kok en landelijk bureau DISK, 2006. Het Handboek Arbeid en kerk is te bestellen bij landelijk bureau DISK voor 20 euro of digitaal in te zien op books.google.com

2. Binnen de geloofsgemeenschap is er aanwezigheid, een luisterend oor. Altijd is iemand in staat bij anderen te zijn.
3. Binnen de gemeente of parochie komen mensen bij elkaar, die samen een groot potentieel hebben aan kennis, vaardigheden en sociale netwerken. Die talenten kunnen geactiveerd worden samen met elkaar.
4. Binnen de gemeente of parochie is er kennis van de lokale sociale kaart. Mensen kunnen mensen begeleiden, helpen en verwijzen
5. De gemeente of parochie kan incidentele noodhulp bieden als een andere instantie niet meer of nog niet kan helpen: denk aan geld geven of lenen, voedselbank, kledingwinkel, ruilwinkel, eetproject, hand- en spandiensten, allerlei spullen.
6. De geloofsgemeenschap biedt mogelijkheden om te bidden, rituelen te doen: samen bidden, kerkdienst, avondgebed, Bijbelverhaal lezen.
7. De gemeente of parochie heeft zelf veel activiteiten waar mensen aan kunnen mee doen, zoals leesgroep, lezing, gespreksgroep, schoonmaakgroep, kerkelijk vrijwilligerswerk, etc.
8. De gemeente of parochie heeft plaatselijk een eigen netwerk ontwikkeld, dat van belang kan zijn bij het signaleren van maatschappelijke nood. Overleg met gemeente, politie, maatschappelijk werk, scholen, WMO Raad, thuiszorg, enz.
9. De gemeente of parochie kan een steun zijn in praktische activiteiten, zoals kinderopvang, praktische hulp of klusjes, boodschappendienst, ruileconomie (Local Economic Trade system - Lets). Er kan een vraag en aanbod lijst opgesteld worden.
10. Op weg naar een nieuwe economie: met voorzorg en duurzaam. Een gemeente en parochie heeft ook een eigen economie van geld, mensen en bezit. Hoe duurzaam wordt daarin gehandeld? Neemt men besluiten met voorzorg op het lot van mensen, milieu, geld? Lees verder in de duurzaamheidspecial *Op het leven* of kijk op www.duurzamekerk.nl.

5. Jezelf laten kennen en mensen in nood vinden

Als een gemeente of parochie weet wat ze waard is en wat ze wil kan de vraag gesteld worden: hoe weten mensen in nood dat je bereikbaar voor hen bent en hoe vind je zelf mensen in nood? Het is een wederzijds proces van je laten kennen en anderen zoeken en vinden.

Als samenvatting voor de hiernavolgende grondwet van de diaconie of Parochiële Caritas Instelling (PCI) zijn vier strategieën te gebruiken, die alle met een 'c' beginnen:

- a. *Communicatie*: met mensen in nood, de eigen parochie of gemeente, anderen in de stad, andere kerken. Het gaat om voorlichten, informeren, signaleren, ontmoeten, netwerken, terugkoppelen, public relations, folders, pers, etc.
- b. *Coöperatie*: werk samen met anderen, zowel bij plannen, uitvoeren, evalueren.
- c. *Compensatie*: het opzetten van nieuwe activiteiten bij het constateren van een witte plek in eigen omgeving op in hulpland: opzetten sociaal noodfonds, hospice, inloophuis, exodushuis, eetgroep, voedselbank, kledingwinkel, enzovoorts.
- d. *Correctie*: het helpen wegnemen van gebleken zaken, die te kort schieten met betrekking tot noodlijdenden, zoals rond procedures, bejegening, wachttijden, uitvoering, etc

De grondwet van de diaconie of PCI

Mensen die door de kredietcrisis in nood raken of al eerder in armoedige situaties leven, staan vaak aan de rand van de kerkelijke gemeente of maken er geen deel meer van uit. De kerk is

een minderheidskerk geworden, meestal van oudere mensen. Jongeren, mensen met een beroep en kinderen tref je er weinig meer aan. Daarom is het in het kader van de actieve gemeente of parochie van belang dat niet alleen diakenen, maar ook de hele gemeente alert is op situaties van nood en armoede. Leden van de christelijke gemeente hebben allen een signaleringsfunctie.

Voor diakenen of bestuurders van een Parochiële Caritas Instelling (PCI) is het nodig op een aantal specifieke aandachtspunten¹² te letten, die kunnen bijdragen aan een goede aanpak van de armoedeproblematiek vanuit de diaconale opdracht en roeping. Het Handboek Arbeid en Kerk *Arbeid, zin en geloof* noemt *Tien bruikbare regels bij het opsporen van nood en armoede in de eigen plaats* (Kok, 2006, zie pag. 241-247).

1. Diaconale hulp is een noodzakelijk gegeven. Een mens in nood help je (eerst).
2. Stel heldere criteria op voor hulp. Maak een protocol voor procedure en criteria bij hulpaanvragen.
3. Laat zien wie je bent en wat je doet. Maak uw hulpaanbod bekend en maak bekend waar u bereikbaar bent. Bijvoorbeeld via een mobiel met een eigen abonnement, die kan rouleren bij de bestuursleden van de diaconie of PCI. Zoek publiciteit over de PCI, wat je doet, wat je tegenkomt, wat je mening is.
4. Signaleer actief over maatschappelijke nood of armoede in uw omgeving en omschrijf daarbij vooral de problemen en niet de mensen.
5. Heb oog voor de nood of armoede in uw kerkgemeenschap, en wijs tevens anderen niet af.
6. Respecteer en bevorder het besef van eigenwaarde van de hulpvrager. Besef dat er vaak veel moed verzameld moet worden om naar buiten te komen.
7. Maak als gemeente of parochie gebruik van het bestaande aanbod van sociale zekerheid, zorg en hulpverlening en werk daar actief mee samen.
8. Zorg dat doorverwijzen geen afwijzen wordt. Geef een seintje aan de persoon naar wie je doorverwijst en vraag later na of er een contact is ontstaan.
9. Hou een anonieme registratie bij van hulpvragen. Registreer de hulpvraag, waarom, en wat uw antwoorden zijn geweest.
10. Stel in uw kerkgemeenschap de maatschappelijke nood, de verdeling tussen arm en rijk aan de orde door bijvoorbeeld actief een diaconale zondag te organiseren met een diaconale collecte.

6. Wat kunnen kerken doen?

Bij het doen of het helpen is het verstandig eerst onderscheid te maken tussen twee soorten van benadering of hulp bieden en organiseren., te weten de interventie benadering en de presentie benadering.

¹² H. Egging, *Omgaan met hulpvragen. Tien geboden voor diaconieën en PCI's*, Rotterdam 1998.

B. Wijnbergen A.M. Booij e.a., *Tien gouden regels voor diaconieën voor het omgaan met hulpvragen*, Arnhem 1999

A. Peters, *Tot uw dienst, Een diaconale bijdrage aan gemeenteopbouw*, Zoetermeer 2000.

P. de Bie, E.N. Schwarz e.a., *Helpen onder protest. Een handreiking voor kerkelijke, materiële hulpverlening*, Amsterdam en Utrecht 2004, pag. 59.

Bisschoppenconferentie in Nederland, *Van uitsluiting en armoede naar solidariteit en gerechtigheid*, (Vastenbrief 2004), Utrecht 2004. Ook de Vastenbrieven van de Nederlandse bisschoppenconferentie na 2004 zijn de moeite waard om na te lezen. Ze zijn o.a. te vinden op www.disk-arbeidspastoraat.nl, ga naar projecten, en vervolgens naar Vastenbrief. Of bezoek www.katholiekederland.nl.

De eerste is die van *de interventie benadering*. Deze is kenmerkend voor alle professionele hulpverlening. Kenmerkend is de sociaal-technische aanpak: intake, analyse van wat het probleem is, diagnose rond middelen en instrumenten om het probleem op te lossen, uitvoeren van die middelen, evaluatie van de inzet met het beoogde effect of remedie en tenslotte de afsluiting. Meestal kenmerkt de interventie benadering zich door een procedure, een traject, een behandelplan, een tijdpad, een doel.

Andries Baart is de grondlegger van de theoretische beschrijving van een benadering van diaconaal handelen die de benaming heeft gekregen van *presentietheorie*¹³ of *presentie benadering*. Hier kunnen heel bondig enkele karakteristieken van die presentie benadering geschetst worden. Kenmerkend is het er zijn voor de ander, de volgehouden nabijheid en solidariteit weegt zwaarder dan het hoe dan ook oplossen van problemen, zorg om de waardigheid en bejegening van de ander, de wederzijdsheid van de diaconale relatie. Belangrijk is: nooit iemand afschrijven ondanks zijn of haar tekortkomingen, het samen mee uithouden van het sociaal of persoonlijk lijden. Je kan met mensen meelopen, een hand uitsteken, de administratie op orde brengen, iemand leren lezen, meegaan naar een loket of een arts. Bij presentie horen ook signaleren, aanwijzen, verwijzen en als er teveel mensen langs de weg liggen: protesteren, de publiciteit zoeken, zij die de middelen hebben om te helpen te pressen die in te zetten.

De rol van kerken zal vaker liggen in de presentie benadering, dan in de interventie benadering. Belangrijk is ook van elkaar weet te hebben, naar elkaar te verwijzen, gebruik te maken van elkaars capaciteiten en mogelijkheden.

Uit de ervaring van het arbeidspastoraat komen de volgende 10 punten als antwoord op de vraag wat kerken kunnen doen rond arbeid, werkloosheid en maatschappelijke nood.

1. Bezinning op de problematiek. Neem bijvoorbeeld arbeid, werkloosheid, of de kredietcrisis als uitgangspunt.
2. Studie van schrift en traditie in leerhuizen, werkgroepen en liturgische activiteiten.
3. Op verkenning gaan in eigen omgeving en de situatie in kaart brengen. Zijn er maatschappelijke noden aanwezig of te verwachten?
4. Een krachtenanalyse maken van de eigen parochie of gemeente. Wat is de geloofsgemeenschap waard? Wat heeft ze te bieden? Wat is de eigen draagkracht? Wat kan er gedaan worden?
5. Aanbod ontwikkelen van bijeenkomsten rond bezinning of informatie:
 - vanuit de parochie,
 - in samenwerking met plaatselijke initiatieven,
 - zowel interkerkelijk als buitenkerkelijk.
6. Mensen met betaald vast werk dienen zich bijzonder open te stellen voor de situatie van mensen met flexibel werk, werklozen, mensen met een arbeidsbeperking of mensen in armoede situaties. Een fotoproject binnen de gemeente of parochie over werk dat mensen doen kan hierin behulpzaam zijn. Zie hiertoe het Handboek Arbeid *Kerk Arbeid, zin en geloof* pag. 176-177 en 382-384.
7. Concrete activiteiten rondom werk en duurzaamheid binnen de eigen economie van de geloofsgemeenschap in gang zetten, of ondersteunen en/of doorzetten; zoals een klussenproject, vrijwilligerswerk, duurzame kerk.

¹³ A. Baart over Diaconaal handelen; H. Crijns, W. Elhorst, P. Robbers-van Berkel, L. Miedema, H. Noordegraaf, E. van der Panne, S. Stoppels en H. van Well, *Barmhartigheid en Gerechtigheid, Handboek diaconiewetenschap*, Uitgeverij Kok, i.s.m. de Stichting DISK 2004, p. 282-293.

8. Bijeenkomsten organiseren tussen werkenden en werklozen om ervaringen uit te wisselen.
9. Op zondag bij elkaar komen in de eredienst, elkaar voeden met het Woord en de Heer zelf, om op maandag te weten waarin wij kunnen geloven en wat wij mogen verhoppen.
10. De viering omstreeks biddag voor gewas en arbeid (maart), de Zondag van de Arbeid (rond 1 Mei) en dankdag voor gewas en arbeid (november) jaarlijks vieren. Landelijk bureau DISK maakt hier elkaar jaar werkmateriaal voor viering en gesprek voor (www.disk-arbeidspastoraat.nl). Het thema van 2009 is gaat over flexibel werk *Flexibiliteit als deugd*.